

วรรณคดีไทยในสมัยอยุธยากับการเมือง*

บทนำ

บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อเสนอให้การศึกษาคุณค่าของวรรณคดีไทยในฐานะที่มีบทบาททางการเมือง ด้วยผู้เขียนมีความเห็นว่า วรรณคดีไทยของเรานั้นมิได้มีเพียงแต่คุณค่าทางความงามในด้านภาษา ทางความเสทือนอารมณ์ ทางสติปัญญา และทางศีลธรรม หรือเป็นเพียงแต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์และเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นชีวิตในสังคมร่วมสมัย

วรรณคดีไทยที่จะกล่าวถึงในที่นี้ จำกัดเฉพาะสมัยอยุธยา ซึ่งมีได้หมายความว่า วรรณคดีไทยสมัยก่อนและสมัยหลังอยุธยาจะไม่มีคุณค่าทางการเมือง บทความของชลธิรา กลด้อยู่ในวรรณคดีของปวงชน ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าไตรภูมิพระร่วงมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในอุดมการณ์การเมืองไทยในสมัยสุโขทัยซึ่งยังมีผลต่อมาถึงปัจจุบัน วรรณคดีของอศิวพาหุในสมัยรัตนโกสินทร์ก็เป็นที่ยอมรับแล้วว่าเป็นวรรณคดีการเมือง

ในการศึกษาวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ผู้เขียนได้แบ่งประเภทของวรรณคดีเท่าที่มีต้นฉบับหลงเหลืออยู่ ตามเนื้อเรื่องและการประเมนจุดมุ่งหมายของผู้แต่งไว้ ๕ ประเภท ได้แก่ วรรณคดีศาสนา (มหาชาติคำหลวง ภาพพิมพ์มหาชาติ สมุทรโฆษคำฉันท์ นันทโศปน์นันทสูตรคำหลวง พระมลัยคำหลวง) วรรณคดีขอพระเกียรติ (ลิลิตยวนพ่าย โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์ โคลงฉลองพระพุทธไสยาสน์ บุญโผวาคำฉันท์) วรรณคดีวิชาการ (โคลงทศรถสอนพระราม พาลีสอนน้องราชสวัสดิ์ จินตามณี กลบทศิรวินุกฤติ) วรรณคดีรัก (ลิลิตพระลอ กำสรวลโคลงตัน อนิรุทธคำฉันท์ ภาพพิมพ์โคลง โคลงนิราศนครสวรรค์ โคลงอักษรสาม ทวาทศมาส โคลงทริภุชชัย ภาพพิมพ์เรือ

*หมายเหตุ : บทความเรื่องนี้เขียนขึ้นจากข้อมูลที่ได้ในการทำวิทยุทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบอิทธิพลของวรรณคดีไทยและวรรณคดีฝรั่งเศสที่มีต่อสังคมของตน ในศตวรรษที่ ๑๙"

กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง นิราศกวีโบราณ ๑๐ บท โคลงกวี
โบราณ ๑๐ บท โคลงโบราณเจ้าฟ้าอภัย ๒๕ บท โคลงโบราณพระนาควัตถาทราย ๒๕ บท)
วรรณคดีละครนอก (๑๔ เรื่องได้แก่ การเกิด ไชยทัต พิมสุวรรณค์ มโนห์รา มณีพิไชย สังข์-
ศิลป์ไชย สุวรรณหงส์ ไกรทอง ไชยเชษฐ์ ศิลปสุริวงศ์ คาวี พิกุลทอง พินสุริวงศ์ โมงป่า
สังข์ทอง สุวรรณศิลป์ โสวัตร โคบุตร พระรถเมรี) ในวรรณคดีทั้งห้าประเภทนี้ วรรณคดีที่มี
บทบาททางการเมืองได้แก่วรรณคดีสองประเภทแรก คือ วรรณคดีศาสนาและวรรณคดียอพระเกียรติ
นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งไม่เข้าประเภทใด คือ ลิลิตโองการแช่งน้ำ ซึ่งเป็นวรรณคดี
การเมืองโดยตรง

พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชในสมัยอยุธยาชั้น ทรงเป็นเจ้าชีวิต
เจ้าแผ่นดิน เป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ของประเทศ ฐานะอันมั่นคงของกษัตริย์จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น
อย่างยิ่ง เช่นวรรณคดียอพระเกียรติจึงมีบทบาททางการเมืองในฐานะที่เชิดชูสถาบัน

สถาบันพุทธศาสนาได้มีบทบาททางการเมืองมาโดยตลอด เป็นเครื่องมือทางการเมืองของ
ผู้นำประเทศที่ใช้ได้ผลตลอดมา เช่นวรรณคดีศาสนาจึงมีบทบาททางการเมืองในฐานะที่คำจุน
และสืบต่อสถาบัน

บทความนี้แบ่งเป็นสองตอน ตอนแรกว่าด้วยเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ซึ่งจะแสดงให้เห็น
ถึงบทบาททางการเมืองของสถาบันพุทธศาสนา ตอนสองว่าด้วยวรรณคดีที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็น
ถึงบทบาททางการเมือง.

เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์

พุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยอยุธยาชั้น กล่าวได้ว่ามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งเห็นได้
โดยง่ายจากวัดวาอารามที่ยังเหลือมาเป็นปูชนียสถานและโบราณสถานทุกวันนี้ พุทธศาสนามีใจจะ
เจริญรุ่งเรืองอยู่แต่ภายในอยุธยาเท่านั้น นอกพระนครออกไปไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือภาคตะวันออกเฉียง
หรือภาคใต้ก็ล้วนไปด้วยปูชนียสถานดังกล่าว แทบทุกหมู่บ้านมีวัด พุทธศาสนาได้รับศรัทธาและ
ความสนับสนุนจากประชาชนและจากชนชั้นปกครองเป็นอย่างดี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์
อัครศาสนูปถัมภก พุทธศาสนามีบทบาทในชีวิตประจำวันของประชาชน ในการศึกษาเล่าเรียน
ของเด็กชายและชายหนุ่ม ในการพบปะสมาคมและการรื่นเริงของแต่ละหมู่บ้าน มีบทบาทแม้แต่
ในยามสงครามและการขอพระราชทานอภัยชีวิตหรืออภัยโทษให้แก่บุคคลที่ต้องโทษ ในประวัติ

ศาสตร์พงศาวดารตลอดจนจดหมายเหตุ เป็นการยากที่จะพบข้อความว่า มีผู้หนึ่งผู้ใดเคยกล่าวว่าเป็น
เชิงติเตียนพุทธศาสนาหรือมีความสงสัยเชิงศุภหรือไม่เชื่อในพุทธโอวาท

พระภิกษุสงฆ์ผู้ดำรงสืบทอดพุทธศาสนา เป็นผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือจากชนทุกชั้น
ชั้น เป็นผู้ที่มีภาระนอกเหนือไปจากกิจของสงฆ์ในการทำนุบำรุงสืบทอดพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า
มีบทบาททางการเมืองมาโดยตลอด

ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (๒๐๙๑-๒๑๐๖) เมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาเป็น
ครั้งที่สอง มีความปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ ว่า

“ฝ่ายพระมหานาคบวชอยู่วัดกุเขาทอง สึกออกรับตั้งค่ายกันทัพเรือตั้งแต่ค่ายวัดกุ-
เขาทอง วัดป่าพลู พรรคพวกสมกำลังญาติโยมทาสชายหญิงของมหานาคช่วยกันขุดคูนอก
ค่ายกันทัพเรือ จึงเรียกว่า คลองมหานาค”

เมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาเป็นครั้งที่สาม และคิดจะรวบหัวเมืองทางเหนือไว้เป็นกำลัง
ก่อนที่จะเข้าตีกรุงศรีอยุธยา จึงได้เจรจาความกับพระมหาธรรมราชาที่เมืองพิษณุโลก ในการนั้น
“สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าจึงนิมนต์พระสงฆ์รูปออกไปฟังการ”

ในรัชกาลพระมหินทราธิราช (๒๑๐๖-๒๑๑๑) เมื่อจะส่งตัวพระยารามให้แก่พระเจ้า
หงสาวดีนั้น “อาราธนาพระสังฆราชกับภิกษุสองคือออกไปด้วย”

ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร (๒๑๓๓-๒๑๔๘) เมื่อคราวยุทธหัตถี โปรดให้ประหาร
ชีวิตนายทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทัน ครั้นนั้นสมเด็จพระพนรัตน์ป่าแก้ว และพระราชาคณะยี่สิบห้า
รูป ได้มาขออภัยโทษให้แก่นายทัพนายกองเหล่านั้นได้เป็นผลสำเร็จ

สถาบันพุทธศาสนายังเป็นทพพึงสำหรับผู้หนึ่งฝ่ายทางการเมืองด้วย

เมื่อสนธิราชสมเด็จพระไชยราชาธิราช (๒๐๗๗-๒๐๙๐) พระเพ็ชรราชาซึ่งเป็นเชื้อ
พระวงศ์ ได้เสด็จออกบวชด้วยเหตุที่ได้

“ดำริว่าครั้นนี้จะอยู่ในฆราวาส บัดนี้เห็นภัยจะบังเกิดมีเป็นมั่นคง ไม่เห็นสิ่งใดจะ
เป็นที่พึ่งได้ เห็นแต่พระพุทธรูปและผ้ากาสาวพัตร์อันเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ จะเป็น
ที่พำนักพันภัยอุปถัมภ์ตรัย”

ในปลายรัชสมัยพระนารายณ์ (๒๑๙๙-๒๒๓๑) เมื่อพระเพทราชาจะยึดอำนาจ พระ-
นารายณ์ต้องการปกป้องชีวิตข้าหลวงเดิมประมาณ ๑๕ คน ทรงโปรดให้อาราธนาพระสงฆ์ ราชา-
คณะหลายรูปเข้ามาบวชให้ ข้าหลวงเดิมเหล่านั้นก็สามารถออกจากพระราชวังไปได้

เมื่อพระเจ้าสุริยราช (๒๑๗๑-๒๑๗๒) ขึ้นเถลิงราชสมบัติด้วยความช่วยเหลือของออกญาศรีวรวงศ์ผู้ได้รับตำแหน่งออกญาภิบาลใหม่ในรัชสมัยของพระองค์นั้น พระองค์ต้องการกำจัดพระมหาอุปราชเดิม คือพระอนุชาของพระเจ้าทรงธรรม แต่มีอาจทำได้ด้วยพระมหาอุปราชทรงพระผนวชอยู่ มีความกลัวไว้ในจดหมายเหตุนวลิตว่า

“เรื่อง^๑ทำให้ออกญาภิบาลใหม่ยังยากใจ จึงเกลี้ยกล่อมออกญาเสนาภิบาลโดยการขอร้องและให้ของกำนัล ออกญาเสนาภิบาลยอมรับสัญญาและให้สาบานว่า จะนำเสด็จพระมหาอุปราชไปสู่ราชสำนักในฉลองพระองค์แบบมรวาสให้ได้ เพราะถ้ายังทรงอยู่ในสมณเพศแล้ว จะไม่มีใครกล้ายื่นมือเข้าไปทำร้ายพระองค์....”

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก พระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่งนอกเหนือไปจากการเศรษฐกิจ การป้องกันประเทศและการขยายอาณาเขต ก็คือ การทำนุบำรุงพุทธศาสนา ในการ^๒พระมหากษัตริย์แทบทุกรัชกาลทรงแสดงพระราชศรัทธาให้ปรากฏโดยโปรดให้สร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่บำรุงและสืบต่อพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (๑๔๙๓-๑๔๙๒) ทรงโปรดให้สร้างวัดพุทธไสยาสน์และวัดป่าแก้วที่กรุงศรีอยุธยา ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (๑๔๑๓-๑๔๓๔) วัดมหาธาตุที่เมืองพิษณุโลกและวัดกุฎีขาวที่กรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

นอกจากการสร้างวัด พระมหากษัตริย์บางพระองค์ยังทรงศรัทธาเสด็จออกบวชด้วย เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (๑๔๙๑-๒๐๓๑) ทรงพระผนวชที่วัดจุฬามณีแปดเดือนเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระราชกรณียกิจอื่นๆ เช่น พระมหาจักรพรรดิพระราชทานสัตตกัมมาทาน สมเด็จพระนารายณ์เสด็จไปนมัสการพระพุทธรูปเป็นประจำทุกปี

การเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นการผูกพันสถาบันพุทธศาสนาไว้กับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด ศรัทธาที่ชาวไทยมีต่อพุทธศาสนาย่อมไปถึงพระมหากษัตริย์ด้วย มีเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นชัดว่าพุทธศาสนาถูกนำมาเป็นเครื่องมือทางการเมือง นั่นคือเหตุการณ์ตอนปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เมื่อพระเพทราชาคิดยึดอำนาจ^๓ ในระยณะนั้นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นผู้ที่กุมอำนาจใหญ่ยิ่งในพระนครศรีอยุธยา เป็นผู้มีสิทธิบาติในการค้ากับต่างประเทศ เป็นผู้ชักจูงให้สมเด็จพระนารายณ์เป็นมิตรไมตรีกับฝรั่งเศสเพื่อผลประโยชน์ของตนเองในอนาคตจะได้อาศัยกำลังของทหารฝรั่งเศสเป็นอำนาจ^๔ของตนเอง แต่การ

๑. กุ “พระเพทราชาเป็นขบถหรือ”, อักษรศาสตร์พิจารณา, เล่ม ๒ ปีที่ ๑.

ที่เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ได้ชักจูงพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศสให้เห็นถึงมคัวยว่า สยามเป็นประเทศที่รุ่งเรืองร่ำรวย เหมาะแก่การทำการค้าและการเผยแผ่ศาสนา และให้ส่งมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาด้วยนั้น กลับเป็นผลเสียต่อตนเอง และให้ผลดีแก่พระเพทราชา ในการที่จะได้รับการสนับสนุนจากชาวสยาม ในพงศาวดารชาติไทย เล่ม ๕ ของพระบริหารเทพธานี มีความว่า

“ตั้งแต่ออกพระเพทราชามีอำนาจมากขึ้นแล้ว จดหมายเหตุนั้นว่าก็เริ่มเพาะความเกลียดชังขึ้นในหมู่พระสงฆ์ ในพระพุทธศาสนา ยุยงให้พลเมืองเกลียดชังกิจการของต่างประเทศและระบบแบบแผนของเจ้าพระยาวิชาเยนทร์”

ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๗ มีความกล่าวว่า

“ข้ออ้างที่พระเพทราชายกขึ้นมามีสำหรับคิดการขบถครั้งนั้นอยู่หลายข้อคือ

๑. กองทหารฝรั่งเศสได้มายึดบางกอกไว้แล้ว
๒. การกดขี่ข่มเหงของพวกชาวต่างประเทศ
๓. การทะเลาะเถียงกันเกินกว่าเหตุของพวกนักพรตที่คิดการศาสนา
๔. ความเย่อหยิ่งและการกดขี่ของพ่อลคอน”

ความในประชุมพงศาวดารนี้ สะท้อนให้เห็นสถานการณ์ทางการเมืองที่ไม่ถูกต้องสองประการ คือ ชาวต่างประเทศเข้ามามีบทบาทเหนืออิทธิพลของสยามทั้งในด้านการทหารการปกครอง และการค้า และพุทธศาสนา สถาบันสำคัญถูกเบียดเบียน พระเพทราชาผู้ซึ่งผู้เขียนใคร่กล่าวว่า เป็นผู้เห็นการณ์ไกลอย่างยิ่งและได้ดำเนินการทันทีก่อนที่จะเจ้าพระยาวิชาเยนทร์จะรวบอำนาจได้สำเร็จ พระเพทราชาได้อาศัยสถานการณ์นี้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อประเทศชาติ

หลังจากการรวบอำนาจ ในงานถวายพระเพลิงสมเด็จพระนารายณ์ รูปต่างๆ ทางคริสต์ศาสนาและทางราชการของฝรั่งเศสได้ถูกนำมาแขวนประจานไว้ ดังปรากฏในจดหมายเหตุของเมอซิเออร์ มาติโน ดังนี้

“พวกเรามีความน้อยใจเป็นอันมากที่ทราบว่า ในท้องสำหรับถวายพระเพลิงเจ้าพนักงานได้เอารูปอย่างงามๆ ที่เกี่ยวกับการศาสนาของเรา และรูปพระเยซูเจ้าตั้งอยู่ กับไม้กางเขนมาแขวนไว้ในที่นี้ การทำเช่นนั้นก็ด้วยความเกลียดและดูถูก เพื่อสำหรับมาประจานให้มหาชนทุกชาติทุกภาษาที่มาช่วยในการถวายพระเพลิงนี้ได้มาเห็นและเยาะเย้ยต่างๆ และยังไม่ใช่แต่เท่านั้น แต่เจ้าพนักงานมีความประสงค์จะประจานด้วย จึงได้เอารูปของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและรูปข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของฝรั่งเศสมาแขวนไว้ด้วย”

นอกจากนี้ บรรดาชาวคริสเตียนและชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ในสยามที่หลบหนีไม่ทันก็ถูกจับไปจองจำทรมานจนถึงแก่ความตายเป็นจำนวนไม่น้อย

การแขวนรูปประจานกิตติ การจับกุมพวกคริสเตียนกิตติ อาจกล่าวได้ว่า เป็นนโยบายทางการเมืองของพระเพทราชาในอันที่จะแสดงให้เห็นว่า ตนนั้นกระทำการครองเพื่อพุทธศาสนาหรืออีกนัยหนึ่ง พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองของพระเพทราชา

วรรณคดีที่มบหาททางการเมือง

ลิลิตโองการแช่งน้ำ

ในหนังสืออุเทศวิชาภาษาไทย ชื่อ *ประวัติวรรณคดี* ของนายเจือ สตะเวทิน กล่าวถึงเนื้อความในลิลิตโองการแช่งน้ำไว้ว่า

“เนื้อความกล่าวอัญเชิญเทพเจ้าผู้มามีทิธาานุภาพของพราหมณ์กล่าวถึงไฟบรรลัยกัลป์ล้างโลก กำเนิดใหม่ของโลก กำเนิดของกษัตริย์ในโลก แล้วจึงถึงคำสาปและพร คือให้ผู้ทรยศพินาศ ให้ผู้จงรักภักดีเจริญ”

โองการแช่งน้ำ^{๕๕}ใช้ในพิธี^{๕๖}ในพิธี^{๕๗}พัฒนาพัฒนา^{๕๘} อันเป็นพิธีสาบานตัวของบรรดาข้าราชการ โดยการดื่มน้ำที่แช่ด้วยมนต์และที่แช่ด้วยศีลตราวุธ เพื่อให้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และเพื่อให้เกิดความเกรงกลัวต่อกษัตริย์อันจะมีมาถึงตัวตามคำสาปแช่ง พิธีจึงเป็น พิธีคาถาจนความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจของสถาบันกษัตริย์โดยทางไสยศาสตร์ นับเป็นพิธีที่เป็นเครื่องมือทางการเมือง โองการแช่งน้ำจึงเป็นวรรณคดีการเมืองโดยตรง ด้วยมีขึ้นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของผู้นำประเทศ

วรรณคดีศาสนา

วรรณคดีศาสนาของไทยในสมัยอยุธยา^{๕๙}กล่าวถึงเรื่องราวที่มาจากพุทธศาสนา จากชาดกหรือสูตรต่าง ๆ ทางศาสนาหรือที่เกี่ยวข้องกับศาสนา โดยแสดงความยอมรับนับถือและเชื่อตามโดยบริสุทธิ์ใจ จุดประสงค์ของการแต่งก็เป็นไปเพื่อเชิดชูและสืบเนื่องศาสนา และเพื่อการสั่งสอนในทางศาสนา

วรรณคดีศาสนาของไทยในสมัยอยุธยาที่ยังเหลืออยู่มีดังนี้

มหาชาติคำหลวง

รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ

กาพย์มหาชาติ

รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม

สมุทรโฆษคำฉันท์

รัชสมัยพระนารายณ์มหาราช

นันทโศภนันทสูตรคำหลวง

รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ

พระมัลลย์คำหลวง

รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ

มหาชาติสำนวนต่าง ๆ ซึ่งไม่ทราบรัชสมัยแต่งที่แน่นอน

มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และมหาชาติสำนวนต่าง ๆ มีเนื้อเรื่องเดียวกัน คือ เรื่องชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะเสด็จมาเป็นพระพุทธเจ้า ในครั้งนั้นเสวยพระชาติเป็น พระเวสสันดร ทรงบำเพ็ญบารมีที่ใหญ่ยิ่ง คือ ทานบารมี ที่ว่าใหญ่ยิ่งนั้นเป็นด้วยทรงบริจาค แม้แต่พระแม่เหสี พระโอรสและพระธิดา ด้วยทรงหวังพระโพธิญาณอันจะเป็นประโยชน์มหาศาลต่อ มนุษย์โลกในชาติต่อไป เรื่องมหาชาตินี้มุ่งที่จะเน้นเรื่องทานแก่ผู้ ที่ทราบเรื่องจะโดยการฟังสวด ฟัง เทศน์ ฟังเล่า หรือโดยการอ่านกวี ทานที่มุ่งนั้นมีใช้ทานที่ยิ่งใหญ่ดังที่พระโพธิสัตว์ทรงกระทำใน ชาติสุดท้าย หากเป็นทานที่ทรงกระทำในขั้นแรกๆ เช่น การบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เครื่องประดับต่างๆ เป็นต้น ความคิดเรื่องการให้ทานเป็นความคิดที่มีมาในพุทธศาสนาแต่ไหนแต่ไร อย่างเช่น ในไตรภูมิพระร่วงซึ่งเน้นเรื่องนิพพานและเรื่องการทำทาน มีกล่าวอยู่หลายตอนว่า ผู้ที่ ทำทานจะได้ไปสวรรค์ โดยเฉพาะผู้ที่ทำทานในพุทธศาสนา เช่น การตักบาตร การบริจาคเงิน สร้างวัด จะได้ไปสวรรค์ชั้นสูง ในพระมาลัยคำหลวงซึ่งแต่งขึ้นในสมัยหลังก็นั้นเรื่องการทำทาน และแสดงความแตกต่างของผลบุญที่ได้จากการทำทานแก่คนธรรมดาและถวายในพุทธศาสนาเช่น เดียวกัน

หนังสือมหาชาตินี้กล่าวได้ว่าแต่งขึ้นเพื่อให้เข้าถึงประชาชน เห็นได้จากการสอดแทรก อารมณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดกระทบกระเทือนจิตใจของผู้ฟัง ผู้อ่าน เช่น อารมณ์สงสาร อารมณ์ โกรธ อารมณ์เสียใจ มีการสร้างตัวละครเป็นพระเอกนางเอกที่ต้องเดินป่าน่าสงสาร มีผู้ร้ายคือชุก และมีการกระทำทารุณโหดร้ายต่อเด็กเรียกน้ำตาของผู้ฟัง ผู้อ่าน การที่แต่งเช่นนี้อาจเป็นไปเพื่อ มิให้มีการสอนเรื่องทานเป็นที่น่าเบื่อหน่ายเกินไปและเพื่อเป็นการเรียกร้องความสนใจจากผู้ฟังและ ผู้อ่านให้ตั้งใจที่จะฟังและอ่านอยู่เสมอๆ อนึ่ง ความเชื่อที่ว่า ผู้ที่ได้ฟังเทศน์เรื่องนั้นจบภายใน หนึ่งวันจะได้บุญถึงขั้นสวรรค์ก็ทำให้มีผู้สนใจที่จะติดตามคอยรับฟังเทศน์มหาชาติอยู่เสมอ

สมุทรโฆษคำฉันท์ มีเนื้อเรื่องมาจากชาดก ถือว่าเป็นชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์เช่นกัน ชาดกเรื่องนี้มีเจตนาที่จะกล่าวถึงเรื่องกรรม ว่ามีผลติดตามมาแต่ชาติก่อน แต่วิธีการดำเนินเรื่อง และเนื้อเรื่องซึ่งกล่าวถึง การคล่องช้าง การอุ้มสม การสืบหาของทั้งสองฝ่าย การประลองฝีมือใน พิธีขุมพร ทำให้เจตนาเรื่องกรรมด้อยความสำคัญลงไป

นันทโศภนันทสูตรคำหลวง กล่าวถึงการปราบนันทโศภนันทนาคราช โดยพระโมคคัลลาน์ พระอัครสาวกฝ่ายซ้ายของพระพุทธเจ้าแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ และจงใจให้นันทโศภนันทนาคราช อยู่ทางแห่งสัมมาทิฐิได้ในที่สุด กล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการปราบพาลของพุทธศาสนา

เจตนาของเรื่องมุ่งให้เห็นว่าพุทธศาสนาย่อมอยู่เหนือพาลหรือมารร้ายต่าง ๆ และมุ่งแสดงพระบารมีของพระโมคคัลลาน์

พระมัลลย์คำหลวง แบ่งความขึ้นสองตอน ตอนแรกเมื่อพระมัลลย์เสด็จลงไปรกได้เห็นความทุกข์ทรมานต่าง ๆ ของมนุษย์ในนรกแล้ว เมื่อเสด็จกลับขึ้นมาก็โปรดสั่งสอนให้คนทำบุญกุศลเพื่อที่จะไม่ต้องตกนรก ตอนแรกนั้นมีความสน ตอนสองเมื่อพระมัลลย์เสด็จไปสวรรค์เพื่อนำดอกบัวซึ่งมีคนมาถวายไปสักการะจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ ในระหว่างที่รอสักการะ ได้เฝ้าพระอินทร์ได้ถามถึงเทวดาแต่ละองค์ที่เสด็จมาสักการะจุฬามณีเจดีย์พร้อมด้วยบริวารมากมาย พระอินทร์ได้อธิบายว่า เทวดาองค์นั้น ๆ มีผลบุญที่ส่งเสริมมาจากการทำทานในชาติก่อน องค์ที่เคยทำทานมากก็มีบริวารมาก พระศรีอาริย์เมตไตรยได้เสด็จมาสักการะพร้อมด้วยเทพบริวารมากกว่าองค์อื่น ๆ พระศรีอาริย์เมตไตรยได้ทรงไต่ถามถึงชาวชมพูทวีปจากพระมัลลย์ ได้ทราบว่ายวชนมนุษย์นิยมทำบุญด้วยหวังจะเกิดในสมัยพระศรีอาริย์ พระศรีอาริย์ทรงส่งฝากพระมัลลย์ให้ชาวมนุษย์ฟังมหาชาติให้จบในหนึ่งวัน และทรงเล่าถึงความเป็นไปของโลกมนุษย์ในสมัยพระศรีอาริย์ เมื่อพระมัลลย์เสด็จกลับลงมา ก็ได้สั่งสอนเรื่องการทำทาน มีทานเปรียบเทียบว่าการให้ทานแก่คนธรรมดาได้บุญน้อยกว่าการทำทานในพุทธศาสนา เช่นการสร้างเจดีย์ สร้างวัด การช่วยเหลือภิกษุสงฆ์ หนังสือเล่มนี้มุ่งเรื่องทาน

การสั่งสอนในทางศาสนา ตามที่ปรากฏในวรรณคดีข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นไปตามพื้นฐานความคิดและจิตใจและการศึกษาของคนไทยในสมัยอยุธยา ทงจะขอยกตัวอย่างโดยสังเขปดังนี้ เรื่องนั้นโทปนันทสูตรคำหลวงกล่าวถึงความอยู่เหนือพาลหรือมารร้ายของพุทธศาสนา โดยอาศัยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นวิธีการ เป็นการแสดงความยิ่งใหญ่โดยมิได้ใช้เหตุผล เช่นเดียวกับที่คริสตศาสนาแสดงความยิ่งใหญ่ของพระคริสต์ ความเชื่อและศรัทธาเป็นวิธีการสำคัญมากกว่าเหตุผล

การสั่งสอนเท่าที่ปรากฏในวรรณคดีข้างต้นนี้ได้แก่การสั่งสอนในเรื่องของการให้ทานเรื่องของการกรรม และเรื่องของการเสียสละ ในเรื่องของการให้ทาน ไม่ว่าจะเป็นทานในพุทธศาสนาหรือทานเพื่อช่วยเหลือคนทั่วไป ก็มรรจงวลเป็นของตอบแทน คือ บุญ ผู้ที่ทำทานหวังประโยชน์เพื่อตัวเอง ได้ประโยชน์แก่ตัวเองในความอิ่มใจ สุขใจ และความเชื่อว่าตนได้ทำบุญและจักได้ความเป็นอยู่ที่ดีกว่าในชาติหน้า ได้ประโยชน์แก่ผู้อื่นในการได้รับความช่วยเหลือในชาตินี้และในการสืบเนื่องพระพุทธานุสาซึ่งสืบสถาบันที่มั่นคงอย่างยั่งยืนในทางจิตใจ ในเรื่องของการกรรม การพลัดพรากกันในสมุทรมิใช่คำฉันทที่แสดงผลของกรรมเก่า การตายของบุคคลในเวสสันดรชาดกแสดงถึงผลของกรรมในเรื่องทำชั่วได้ชั่ว ในเรื่องของการเสียสละ พระเวสสันดรสละราชบัลลังก์และความสุขทาง

โลกทั้งปวงเพื่อจุดประสงค์ที่ยิ่งใหญ่ว่า ซึ่งย่อมเป็นตัวอย่างอันดีแก่บุคคลทั่วไป ในการที่จะเสียสละประโยชน์และความสุขส่วนตัวเพื่อบิดามารดา ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ ในเรื่องของเสียสละนั้นนับได้ว่าเป็นการสอนระดับสูงกว่าการสอนในเรื่องอื่น

วรรณคดีศาสนาและวรรณคดีละครนอกเป็นวรรณคดีที่เข้าถึงประชาชน วรรณคดีประเภทอื่น ๆ เป็นวรรณคดีเพื่อชนชั้นปกครอง ประชาชนเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะมีโอกาสได้รู้จัก ด้วยมิได้มีลักษณะเป็นนิทาน เป็นการละเล่น หรือเป็นเรื่องที่ใช้ในการสวดและการเทศน์ เมื่อวรรณคดีศาสนาเข้าถึงประชาชน การสั่งสอนที่มีอยู่ในวรรณคดีย่อมนับว่าเข้าถึงประชาชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคิดไปถึงศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพุทธศาสนา เช่นนี้ การสั่งสอนที่ทำให้คนต้องการประกอบกรรมดีย่อมเป็นการพัฒนาจิตใจ ประชาชนที่มีจิตใจระดับสูงและที่ยึดมั่นในพระธรรมคำสั่งสอนย่อมเป็นประชาชนที่ง่ายต่อการปกครอง วรรณคดีศาสนาจึงเป็นวรรณคดีที่มอบคุณค่าทางการเมือง

อีกประการหนึ่ง วรรณคดีศาสนาเองมีเนื้อหาที่แสดงความยอมรับนับถือและเชื่อตามเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มิใช่วรรณคดีที่แสดงความสงสัยในความเชื่อถือทางศาสนา หรือที่โจมตีสถาบันพุทธศาสนา วรรณคดีศาสนาจึงเป็นสิ่งที่ช่วยความมั่นคงของสถาบันพุทธศาสนา ความมั่นคงนี้ย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ หนาสถาบันมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง วรรณคดีศาสนาจึงมีบทบาททางการเมือง

วรรณคดียอพระเกียรติ

พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยอยุธยา ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าชีวิต เจ้าแผ่นดินผู้สร้างประวัติศาสตร์ของชาติ และองค์อุปถัมภ์งานทางศิลปะและวรรณคดี บรรดาภักดีทั้งหลายย่อมไม่ละเว้นที่จะแต่งหนังสือยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ให้ปรากฏ ไม่ว่าเจตนาตั้งเดิมในการแต่งนั้นจะมาจากความจงรักภักดีหรือการประจบสอพลอก็ตาม

วรรณคดีที่จดเข้าประเภทยอพระเกียรติมีดังนี้

ลิลิตยวนพ่าย

รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ

โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์

รัชสมัยพระนารายณ์มหาราช

โคลงฉลองพระพุทธรูปไสยาสน์

รัชสมัยพระเจ้าท้ายสระ

บุณโณวาทคำฉันท์

รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ

ลิลิตยวนพ่าย

วรรณคดีเรื่องนี้แบ่งความได้สามตอน ตอนแรกว่าด้วยการขอพระเกียรติพระบรมไตรโลกนาถ มีความสรรเสริญพระบารมีในทุกด้านโดยใช้ความเปรียบ เปรียบพระบรมไตรโลกนาถกับพระพรหมผู้สร้าง พระนารายณ์ผู้ระงับรักษา พระอิศวรผู้ทำลายล้างความเลวร้าย เปรียบกับพระพุทธเจ้าผู้ทรงโปรดสัตว์ พระอาทิตย์ผู้มีความสุกสว่างตั้งความสว่างแห่งปัญญา มีความยอมความงามว่ารูปงามเหมือนพระอินทร์ เสียงไพเราะเหมือนเสียงพระพรหม (พรหมสร) มีน้ำพระทัยงามและโอบอ้อมอารีเหมือนน้ำในมหาสมุทร มีความเปรียบกับตัวเองในวรรณคดีมหาภารตยุทธและรามเกียรติ์ มีความเปรียบกับพระธรรมในข้อที่พระองค์ทรงเป็นผู้มีธรรม และมีความขอพระเกียรติว่าทรงพร้อมด้วยความรู้ในศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการและทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม

ตอนที่สองว่าด้วยเรื่องย่อแสดงเนื้อเรื่องที่มาก่อนตอนที่สามซึ่งว่าด้วยเนื้อเรื่อง เรื่องย่อในตอนที่สองเริ่มตั้งแต่พระราชประวัติของพระราชบิดาคือเจ้าสามพระยาหรือพระบรมราชาธิราช ตอนทำสงครามพ่ายโศธร ตอนประสูติพระบรมไตรโลกนาถที่ทุ่งอุทัย ตอนแต่งตั้งโอรสเป็นกษัตริย์ครองยโสธร ตอนแต่งตั้งพระราเมศวร (พระบรมไตรโลกนาถ) ไปครองพิษณุโลก ตอนพระบรมไตรโลกนาถเป็นกษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา ตอนพระยาอภัยภูริราชเจ้าเมืองเขลียงเอาใจออกห่างไปสวามิภักดิ์พระเจ้าติโลกราช ตอนพระบรมไตรโลกนาถยกทัพไปปราบได้ ตอนพระมารดาสิ้นพระชนม์ พระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกผนวช และเมื่อทรงลาผนวชได้ทรงสร้างวัดพุทธโสธรวัดนี้ในการเล่าเรื่องย่อผู้แต่งได้แต่งเชิงขอพระเกียรติพระบรมไตรโลกนาถตลอดเรื่อง

ตอนที่สามอันเป็นเนื้อเรื่อง เริ่มด้วยเรื่องทางโยนก พระเจ้าติโลกราชเรียกตัวหมื่นตันกรเจ้าเมืองเชียงขึ้นมาประหาร นางเมืองภริยาหมื่นตันกรจึงส่งคนมาขอความช่วยเหลือจากอยุธยา กองทัพจากเชียงใหม่ตีเมืองเชียงขึ้นได้ก่อนที่กองทัพจากอยุธยาจะไปถึง แต่พระบรมไตรโลกนาถก็ตีเชียงขึ้นกลับคืนมาได้ มีความขอพระเกียรติพระบรมไตรโลกนาถตลอดเนื้อเรื่องโดยเฉพาะในความสามารถในการรบพุ่ง ได้กล่าวถึงชัยภูมิและภูมิประเทศของเมืองเชียงขึ้นซึ่งอยู่ในลักษณะที่ยากล้ำบากแก่การโจมตี เรื่องจบลงด้วยบทขอพระเกียรติพระบรมไตรโลกนาถ

โคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์มหาราช

วรรณคดีเรื่องนี้แบ่งความได้สามตอน ตอนแรกเป็นบทนำมีความขอพระเกียรติพระนารายณ์มหาราชในด้านต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การที่ทรงได้ช้างเผือกจากป่าเมืองกาญจน์มาประทับพระบารมี การ

ที่ทรงรบนะลาวและได้อัญเชิญเสด็จพระพุทธสีหังคมาไทย การที่ทรงมีกษัตริย์เมืองต่าง ๆ มาอ่อน
น้อมขอยู่ภายใต้พระบารมี และเมื่อเมืองใดแข็งข้อก็ทรงยกทัพไปปราบได้ การที่ทรงสร้างเมือง
ลพบุรี มีความบรรยายชมความงามของเมืองและกล่าวถึงเหตุการณ์ที่มียาชนาเกิดขึ้นเองที่เมืองใหม่
นั้น ตอนสองกล่าวถึงการเสด็จประพาสป่าระหว่างทางที่เสด็จไปคล้องช้าง มีความบรรยายชมก
ชมไม้ชมสัตว์ป่าตามแบบฉบับของวรรณคดีไทย ตอนสามเป็นการคล้องช้างและการพระราชทาน
รางวัลแก่บรรดาเสนาข้าราชบริพาร ความตอนนั้นกล่าวโดยละเอียดล้วน มีบรรยายพิธีทางพราหมณ์
ในการคล้องช้าง การไล่ต้อนช้าง ตอนที่สี่เป็นบทส่งท้าย เป็นการขอพรพระพรหม พระนารายณ์
พระอิศวรและเทวดาอื่น ๆ ถวายแด่พระนารายณ์มหาเทพเพื่อให้ทรงพระเจริญเป็นหลักของประเทศ
สืบไป

โดยเนื้อหาเรื่องนั้นว่าด้วยการคล้องช้างซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์
ด้วยช้างเป็นกำลังสำคัญทั้งในกำลังงานและกำลังรบ ในการแต่งผู้แต่งได้เพิ่มเนื้อหาเชิงเฉลิมพระ-
เกียรติไว้ตลอดเรื่อง

โคลงชลอพระพุทธไสยาสน์

วรรณคดีเรื่องนี้เป็นงานบันทึกเหตุการณ์การชลอพระพุทธไสยาสน์ในรัชสมัยพระเจ้าท้าย
สระการชลอพระพุทธไสยาสน์เป็นงานใหญ่ที่ยากยิ่งด้วยพระพุทธรูปองค์นี้มีขนาดใหญ่มาก และเป็น
เหตุการณ์สำคัญ ตามเนื้อเรื่องนั้นนอกจากจะเคลื่อนย้ายที่ประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์แล้วยังย้าย
วัดอีกด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะวัดเดิมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเกดน้ำเข้าเซ ฝั่งพังทลายลงไป ทำให้วัดทรุดและ
พระพุทธไสยาสน์มีรอยร้าว แม้จะได้มีการซ่อมแซมเป็นอย่างดีไว้ก็แก้ไขสภาวะนั้นไม่ได้ พระเจ้า
ท้ายสระจึงโปรดให้ย้ายที่ประดิษฐานและให้สร้างวัดใหม่อยู่คู่กันไป จึงมีการชลอพระพุทธไสยาสน์
ซึ่งการทั้งหมดก็ดำเนินไปโดยเรียบร้อยตามพระราชวินิจฉัย

เนื้อเรื่องในตอนแรกกล่าวถึงสาเหตุที่ต้องชลอพระพุทธไสยาสน์ การเตรียมการชลอ
การชลอซึ่งพระเจ้าท้ายสระได้เสด็จมาร่วมชลดด้วยพระองค์เอง และการสร้างวัดใหม่ ในตอนหลังนั้น
เป็นการขอพรถวายแด่พระเจ้าแผ่นดิน การขอพรนี้แตกต่างจากที่ปรากฏในวรรณคดีอื่น ๆ กล่าวคือ
ไม่ได้ขอจากพระอิศวร พระพรหม และพระนารายณ์ หากขอจากพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ขอจาก

พระสาวกองค์สำคัญ ๆ ในพุทธศาสนา มี พระสารีบุตร พระกัศสป พระอานนท์เป็นอาทิ และขอ
จากพระธรรมและภิกษุสงฆ์

การบันทึกเหตุการณ์ครั้งนี้เป็นการบันทึกพระราชกรณียกิจประการหนึ่งทางพุทธศาสนา
เจตนาในการแต่งมุ่งขอพระเกียรติพระเจ้าท้ายสระในฐานะองค์ครุศาสนูปถัมภก

บุญโณวาทคำฉันท์

วรรณคดีเรื่องนี้เป็นต้นด้วยบทไหว้ครู จากนั้นเป็นตำนานพุทธบาทตามที่มีกล่าวไว้ใน
บุญโณวาทสูตร การสร้างพระมณฑปครอบพระพุทธรูปโดยพระมหากษัตริย์เพื่อเป็นที่สำหรับกษัตริย์
และราชภรรยานมัสการประจำปี เนื้อเรื่องเริ่มเมื่อเดือนสี่ พระมหากษัตริย์เสด็จจากอยุธยาไปยังพระ-
พุทธบาท มีความบรรยายขบวนทัพที่ยกไป เมื่อเสด็จถึงพระพุทธรูป ทรงนมัสการและโปรดให้มพิ-
ณลงพักกลางวันและกลางคืน มีการละเล่นต่าง ๆ เจ็ดวันเจ็ดคืน หลังจากนั้นเสด็จประพาสป่า มี
ความบรรยายชมไม้ ชมนก ชมสัตว์ป่า ชมปลาตามแบบฉบับวรรณคดีไทย แล้วจึงเสด็จกลับ เรื่อง
นี้มีเนื้อหาเน้นหนักไปในการเสด็จประพาสพระพุทธรูปอันเป็นพระราชกรณียกิจประจำปี เจตนา
ในการแต่งมุ่งขอพระเกียรติในฐานะที่ทรงเป็นองค์ครุศาสนูปถัมภก

จากวรรณคดีเรื่องข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นวรรณคดีที่มุ่งขอพระเกียรติพระมหากษัตริย์
ในฐานะองค์ครุศาสนูปถัมภกสองเรื่อง คือ เรื่องโคลงฉลองพระพุทธรูปไสยาสน์และบุญโณวาทคำฉันท์
(ในเรื่องลิลิตยวนพ่ายก็มีส่วนหนึ่งกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในฐานะนี้) เป็นวรรณคดีที่มุ่งขอพระ-
เกียรติพระมหากษัตริย์ในฐานะกับหนึ่งเรื่องคือเรื่องลิลิตยวนพ่าย เป็นวรรณคดีที่มุ่งขอพระเกียรติ
พระมหากษัตริย์ในหลายๆด้านทั้งในการรบ การศาสนา การสร้างเมืองและการที่ทรงปฏิบัติพระราช
กรณียกิจประจำปีอย่างหนึ่งคือการคล้องช้างหนึ่งเรื่อง คือเรื่องโคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์
มหาราช

จะเห็นได้ว่า สถาบันกษัตริย์นำตัวเข้าไปผูกพันอย่างแนบแน่นกับสถาบันพุทธศาสนาเพื่อ
เรียกร่องสร้าจากประชาชนเพื่อความมั่นคงแห่งสถาบันตน อีกประการหนึ่งวรรณคดีขอพระเกียรติ
เองโดยเนื้อหาเป็นวรรณคดีที่เชิดชูสถาบันกษัตริย์ ซึ่งย่อมเป็นหลักประกันความมั่นคงของสถาบัน
กษัตริย์อีกประการหนึ่งด้วย วรรณคดีขอพระเกียรติจึงมีบทบาททางการเมือง

บทส่งท้าย

การศึกษาวรรณคดีไทยในฐานะที่มีบทบาททางการเมืองย่อมจะทำให้กว้างขวางและลึกซึ้งกว่าที่เสนอมาแล้ว เป็นที่น่าเสียดายว่า แผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีความเคลื่อนไหวในการที่จะจัดการศึกษา “วรรณคดีการเมือง” ของไทยขึ้น ซึ่งน่าจะเป็นนิมิตอันดีแก่วงการศึกษาวรรณคดีไทย เพื่อความเข้าใจคนไทยและความเป็นมาของชาติไทย แต่ความเคลื่อนไหวดังกล่าวก็กลับเงียบหายไปโดยไม่มีเหตุผลที่แจ่มชัด

วัลยา ปิยะรัตน์

แผนกวิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สังคมศาสตร์ปริทัศน์

สุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ

วารสารทางวิชาการและกึ่งวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยกำหนดออกวางตลาด ปีละ ๘ เล่ม เป็นวารสารทางวิชาการ ๔ เล่ม และวารสารกึ่งวิชาการ ๔ เล่ม

ฉบับใหม่ว่าด้วย

ภัยเหลือง ภาคสาม
